

Lejla Hairlahović-Hušić:
*Identitet/i muslimana u Cazinskoj
krajini*

DOI: 10.17234/SEC.35.18

Sarajevo, Zagreb: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2021., 343 str.

Knjiga *Identitet/i muslimana u Cazinskoj krajini*, autorice Lejle Hairlahović-Hušić, objavljena je 2021. godine u Zagrebu i Sarajevu, u suizdanju Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu i Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ova studija slučaja jedne manje bosanskohercegovačke regije proizašla je iz autoričine doktorske disertacije koja je nastala pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Marijete Rajković Iveta s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju. Predavši rukopis disertacije, autorica je svoj doktorski studij privela završnoj fazi – javnoj obrani doktorata. Međutim, zbog autoričine prerane i nenadane smrti proces stjecanja titule doktora znanosti prekinut je uoči javne obrane doktorata 2020. godine te nije postojala pravna osnova da se Lejli Hairlahović-Hušić postumno dodijeli titula. Da doktorska disertacija, koja je produkt šestogodišnjega sustavnoga terenskog istraživanja područja Cazinske krajine, ne bi ostala zaboravljena i nedostupna akademskoj i široj javnosti, odlučeno je da se doktorat posthumno, uz manje dorade, objavi u obliku knjige.

Studija je pisana na bosanskom jeziku, a sadržajno je podijeljena u osam poglavlja, od kojih je svako podijeljeno na niz manjih tematskih potpoglavlja: *Uvod* (17 – 27), *Teorijski pristup istraživanju identiteta i migracija* (28 – 41), *Cazinska krajina u Bosni i Hercegovini: historijski kontekst* (42 – 98), *Kako su nastali suvremeni Bošnjaci?* (99 – 121), *Uloga tradicijske kulture u formiranju identiteta* (122 – 165), *Identiteti muslimana u Cazinskoj krajini* (166 – 310), *Zaključak i sažetak* (311 – 321) te *Popis literature* (325 – 342).

U *Uvodu* (17 – 27) ukratko se ocrtava prostor Cazinske krajine koji je u fokusu istraživanja te se predstavljaju cilj, istraživačka pitanja i teorijsko-metodološki pristup. Autorica ističe kako Cazinska krajina kao administrativna jedinica *stricto sensu* ne postoji; riječ je o kulturnoj regiji čiji prostor obuhvaća dijelove Unsko-sanskoga kantona unutar Federacije Bosne i Hercegovine. Prostor je to koji je većinski naseljen muslimanskim stanovništvom te predstavlja najzapadniji dio Bosne i Hercegovine prema granici s Republikom Hrvatskom. Lokalno stanovništvo gaji snažan regionalni identitet nazivajući se *Krajišnicima*, a u prostornom smislu Krajina obuhvaća sljedeća područja: Cazin, Velika Kladaša i Bužim. Autorica se potom osvrće na cilj i istraživačka pitanja te teorijsko-

metodološki pristup. Cilj rada i povezanih istraživačkih pitanja jest istražiti identitet(e) muslimanskoga stanovništva Cazinske krajine, konkretnije, interpretirati temeljne odrednice identiteta i praksi u identifikacijskim procesima od 1948. godine do danas – s ciljem pružanja odgovora na pitanje: tko su bili i tko su danas stanovnici Cazinske krajine te kako se predstavljaju. Rad je u metodološkom smislu temeljen na raznolikoj građi: dokumentarnim izvorima, fotografijama i publikacijama vezanima uz Cazinsku krajinu, te na terenskoj građi nastaloj za vrijeme istraživanja provedenih u razdoblju od 2014. do 2020. godine, intervjuiranjem kazivača te promatranjem (sudioničkim i nesudioničkim) različitih događanja. Autorica je za potrebe istraživanja intervjuirala ukupno 36 kazivača s prostora Cazinske krajine i izvan nje (krajliška dijaspora).

Poglavlje *Teorijski pristup istraživanju identiteta i migracija* (28 – 41) donosi pregled temeljnih koncepata od kojih autorica polazi u razmatranju višestrukih identiteta stanovništva Cazinske krajine: regija i regionalizam, etnos i etnicitet, kultura i simboli identiteta, identitet/i te migracije. Spomenute koncepte dovodi u vezu s autorima koji su ih konceptualizirali, potom ih analizira i podvrgava kritičkom propitivanju, a zatim ih povezuje sa svojom istraživačkom temom, kojoj ne pristupa jednostrano, već višerazinski. Posljednje potpoglavlje čini kraći osvrt na dosadašnja istraživanja identiteta stanovništva Cazinske krajine. Riječ je uglavnom o manjim istraživanjima koja su sporadično obrađivala pitanje identiteta u okviru drugih struka (npr. povijesti ili sociologije). U tom smislu autorica jasno pozicionira ovu studiju dajući joj etnološki i kulturnoantropološki predznak u okviru studija identiteta.

Treće poglavlje *Cazinska krajina u Bosni i Hercegovini: historijski kontekst* (42 – 98) predstavlja pregled povijesnoga razvoja područja Bosne i Hercegovine i Cazinske krajine od prapovijesnoga doba, srednjega vijeka, osmanlijskih osvajanja i osmanlijske vlasti, austrougarske vlasti, Velikoga rata, međuraća i Drugoga svjetskog rata pa sve do stvaranja socijalističke Jugoslavije i njezina raspada. Autorica se bavi temeljnim odrednicama te oblikovanjem krajškoga identiteta, s naglaskom na njegovoj historijskoj (i sociokulturnoj) uvjetovanosti, prikazuje njegovu višestrukost, a posebno se dotiče pitanja transformacija identiteta koji se odvijaju sve do danas. Ipak, valja reći da je u kronološkom smislu veća pozornost pridana trima razdobljima: dvama Jugoslavijama (kraljevini i socijalističkoj) te raspadu socijalističke Jugoslavije 90-ih godina 20. stoljeća. Spomenuta razdoblja nisu slučajno odabrana. Riječ je razdobljima ključnima za oblikovanje etničkoga, a potom i nacionalnoga identiteta bosanskih muslimana. U tom smislu obrađuju se teme kao što su: Cazinska buna, Zakon o zabrani nošenja zare i feredže, afera Agrokomerc, međumuslimanski sukob u ratu u Bosni i Hercegovini i dr. U sklopu ovoga poglavlja vrijedno je izdvojiti potpoglavlje u kojem se autorica bavi fotografskim opusom češkoga fotografa Rudolfa Brunera-Dvořáka, koji pruža uvid u različite aspekte života i svakodnevice Cazinske

krajine u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, nastale početkom 20. st.

Četvrto poglavlje *Kako su nastali suvremeni Bošnjaci?* (99 – 121) prikazuje proces formiranja etničkoga i nacionalnoga identiteta muslimanskoga stanovništva na prostoru Bosne i Hercegovine, a potom i Cazinske krajine. Autorica razmatra (ne)mogućnosti nacionalne identifikacije muslimanskoga stanovništva u okviru različitih državnih struktura: npr. Osmanskoga Carstva, Austro-Ugarske Monarhije te dviju Jugoslavija. Poseban fokus stavljen je na razdoblje od 1948. do 2013. godine, konkretnije na proces formiranja današnjega etnonacionalnog identiteta Bošnjaka koji se službeno uvodi 1993. godine. Autoricu zanimaju koje su opcije do 90-ih godina 20. stoljeća bile na raspolaganju muslimanskom stanovništvu vezano uz nacionalno izjašnjavanje te razmatra na koji su način političke odluke utjecala na oblikovanje nacionalnoga identiteta. Odgovor na to pitanje autorica pokušava pronaći analizom tadašnjih popisa stanovništva u kojima se održava transformacija identiteta: od početnoga identificiranja u okviru većih nacija (Hrvata i Srba) ili nacionalne neopredijeljenosti (tzv. ostali, Jugoslaveni...) do etnonima Musliman te Bošnjak. Potonjemu identitetu autorica pridaje veću pozornost dovodeći ga u odnos s nazivom Musliman ("s velikim M"). Problematičnost bošnjačkoga identiteta tako se ogleda upravo na prostoru Cazinske krajine, u kojoj se određeni dio lokalnoga stanovništva na popisima 1991. i 2013. godine radije izjasnio kao Musliman ili Bosanac, nego kao Bošnjak.

Peto poglavlje *Uloga tradicijske kulture u formiranju identiteta* (122 – 166) razmatra mjesto tradicijske kulture u identitetu muslimanskoga stanovništva Cazinske krajine. Na temelju intervjua sa starijim i mlađim kazivačima autorica progovara o različitim aspektima lokalnoga života i svakodnevice, koji su isprepleteni s tradicijskom kulturom: odnosi unutar obitelji, uloga i položaj žene, *kult dida*, uloga hodže i komšiluka, važnost *vire* i dr. Navedeni elementi promatraju se kao kohezivni faktori unutar zajednice koje je autorica uočila još tijekom kodiranja terenske građe. Na temelju potonjih zaključuje da su patrijarhalni obrasci življenja i dalje prisutni te da se osvitom novoga stoljeća i recentnim društveno-kulturnim transformacijama sporo, ali postupno mijenjaju i redefiniiraju. Drugi dio poglavlja usmjeren je na analizu različitih običaja i praksi lokalnoga krajiškog stanovništva: radne i godišnje običaje, vjerovanja, govore i epske pjesme i sl. Lokalni običaju tako su također isprepleteni sa svakodnevnim životom i religijskim praksama te služe kao distinktivno obilježje u odnosu na druge zajednice, npr. katolike i pravoslavce.

Šesto poglavlje *Identiteti muslimana u Cazinskoj krajini* (166 – 310) središnje je poglavlje studije te zaslužuje da mu se prida veći prostor u prikazu. U sadržajnom smislu poglavlje je najopsežnije jer obuhvaća niz manjih tema u kojima autorica predstavlja višestruke identitete muslimana Cazinske krajine s fokusom na nacionalni, religijski i regionalni identitet. Nacionalnomu identitetu posvećen je velik dio poglavlja. Najprije se promatra rasprostranjenost bošnjačkoga identiteta među muslimanima Cazinske krajine.

Autoričini kazivači pokazali su da su svjesni etnonima Bošnjak kao nacionalnoga identiteta muslimana u Bosni i Hercegovini, međutim, isto su tako svjesni i njegove zatvorenost, ideološke obojenosti i nedovršenosti: budući da mnogi teže identitetu koji bi obuhvatio sve narode u Bosni i Hercegovini, ali i one koji unutar islamske zajednice nisu praktični vjernici ili se smatraju ateistima. Jedan od uzroka što termin Bošnjak nije u potpunosti prihvaćen među stanovništvom autorica dovodi u vezu s međubosnjačkim sukobom u 90-ima te s utjecajem politike Fikreta Abdića, koja se i dan-danas osjeća. Naime, osnivanjem Autonomne pokrajine Zapadna Bosna započinje unutarbosnjački sukob koji autorica označava primordijalnim. Njegova je žestina bila to veća zbog uplitanja krajiškoga *inata* koji je i danas prisutan u vidu upornoga odbijanja etnonima Bošnjak i identificiranja s njegovim alternativama kao što su Bosanac ili Musliman. U tom smislu valja istaknuti potpoglavlje u kojem autorica razmatra koncept bošnjaštva kroz stavove cazinskih maturanata dviju srednjih škola (vjerske i opće gimnazije). Analizom učeničkih eseja autorica je uočila dominantnost nacionalnoga identiteta unutar vjerske gimnazije i njegovu prožetost religijom u odnosu na građansku školu u kojoj nacionalni identitet nije stavljan u prvi plan zbog drugačijega tipa obrazovanja.

Iduće potpoglavlje fokusira se na razmatranje temeljnih odrednica krajiškoga identiteta koje su kazivači naglašavali: junačka prošlost i hrabrost, ponos, *nam* (inat) te čast. Posebna pažnja posvećuje se Cazinskoj buni iz 1950. godine, primjeru koji su kazivači često isticali kao odraz krajiškoga identiteta: osjetljivost i otpor prema nepravdi koja je dolazila odozgor. Veća autoričina pozornost kroz poglavlje usmjerena je na odnos islamske vjerske i svakodnevnih praksi Krajišnika. Hairlahović-Hušić tako uočava brojne raskorake: Krajišnici piju alkohol iako je strogo zabranjen, mnogi financijski podupiru vjersku zajednicu iako aktivno ne posjećuju džamiju, dio stanovništva, uključujući i vjerske učitelje (hodže), aktivno se bave tradicijskim običajima kao što su *salijevanje straha* ili molitvom *sultanove dove*, koji su u oštroj suprotnosti s islamskim vjerovanjima. Posljednje potpoglavlje dotiče se identiteta iseljeničtva Cazinske krajine. Autorica predstavlja živote i emigrantska iskustva iseljenika s kojima je razgovarala u razdoblju od 2014. do 2019. godine. Intervjuirala je kazivače koji žive u Sloveniji, Švicarskoj te Sjedinjenim Američkim Državama. Svi kazivači postali su dijelom transnacionalnih zajednica te i dalje održavaju vezu s matičnom domovinom; iseljenici u Sloveniji i Švicarskoj bili su ekonomski migranti, dok su kazivači iz Amerike ondje otišli zbog međubosnjačkoga sukoba. U tom smislu vidljiva je jasna razlika u nacionalnom identificiranju. Identitet *Krajišnika* i Muslimana tako je, primjerice, dominantan među iseljeničtvom u Americi koje i dalje gaji kult Fikreta Abdića i odbija etnonim Bošnjak.

Posljednje poglavlje knjige čini *Zaključak* (311 – 231) u kojem autorica sumira rezultate istraživanja. Studija Lejle Hairlahović-Hušić pokazala je važnost regionalne pripadnosti lokalnoga stanovništva. Pripadnost Cazinskoj krajini tako je stvorilo važno

distinktivno obilježje zajednice u odnosu na susjedno okruženje u Bosni i Hercegovini i izvan nje. Istraživanje je pokazalo i povezanost nacionalne identifikacije s političko-ideološkim promjenama koje su uvjetovale nacionalnu opredijeljenost stanovništva te odnos prema drugim etničkim i vjerskim zajednicama. Nacionalni se identitet pokazuje kao prijeoran i kontekstan te podložan različitim strategijama pregovaranja. U posebnom odlomku "Perspektive" autorica naznačava moguće daljnje pravce istraživanja teme: bavljenje recentnim stavovima muslimana Cazinske krajine te njihova komparacija s drugim područjima u Bosni i Hercegovini, uz naglasak na etničke, vjerske, društvene, povijesne i druge posebnosti.

Istraživanja u području studija identiteta i regionalnih studija zauzimaju važno mjesto u inozemnim etnološkim i kulturnoantropološkim publikacijama. Knjiga Lejle Hairlahović-Hušić *Identitet/li muslimana u Cazinskoj krajini* u tom smislu predstavlja vrijedan etnološki i kulturnoantropološki doprinos navedenoj problematici. Autorica je temi pristupila interdisciplinarno s pozicije etnologije i kulturne antropologije te povijesne znanosti, čime je jasno prikazala proces oblikovanja i višestruke transformacije identiteta stanovništva Cazinske krajine. Kombiniranjem različitih pristupa autorica je u metodološkom smislu napravila iskorak u odnosu na klasičan pristup proučavanju studija identiteta i regionalnih studija, koji takvim temama često pristupaju jednodimenzionalno i iz monodisciplinarnе perspektive. Ovakvim pristupom dobivena je slika regije koja je u dugom vremenskom trajanju podložna stalnim promjenama: kontinuiranom redefiniranju i rekonfiguriranju vlastita identiteta sukladno različitim političkim te društveno-kulturnim utjecajima. U tom smislu podcrtao bih ovo kao jaču stranu knjige Lejle Hairlahović-Hušić, koja budućim istraživačima može biti putokaz za slična istraživanja.

Ivan Grkeš